

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr C. Bouma, Zwolle; Dr K. Penuhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Groothuis, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr E. A. Knoppers, Amsterdam; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr D. Postma, Borgehoop; Dr A. Ringwald, Soerabaya; Dr J. C. Rullmann, Waasenaar; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijss, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielinga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, 's Gravenhage.

Adres der Redactie:
Prof. Dr V. HEPP, Van Broestraat 14, Amsterdam.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goea.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f1.25 per drie maanden bij voornitbetaling.
Voor 't Buitenland f7.50 en voor Ned-Indië f6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Gereformeerde Verbondsbeschouwing V. — III de Schrift: Opstanding en verharding der heiligen (Joh. 10: 28). — Kerkelijk Leven: Een pleidooi voor de onverdraagzaamheid. Moderne Geloofsbelijdenis. II. — Literatuur en Kunst: „De avonturen van den muzikant“. — Pop. Wetensch. Schetsen: Iets over het beeld van Jesus in de moderne literatuur. XXVII. — Opvoeding en Onderwijs: Individuele Opvoeding. III. — Perschoon. — Boekbespreking. — Kerknieuws.

GEREFORMEERDE VERBONDSBESCHOUWING.

V.

De verbondsbeschouwing, waarvan hier enkele hoofdzaken naar voren gebracht werden, draagt als elke waarheid, kostbare levenswaarden in zich. In het inleidende artikel werd reeds opgemerkt, dat in de verbondleer de meest kenmerkende gereformeerde gedachten haar zuiverste uitdrukking vinden: en dat met het verbond zelf allerlei groote levensbelangen zijn gemoeid. En nu, aan 't slot, zou het de moeite meer dan loonen, dit nader uit te werken en het verbond in verband te brengen met de praktijk. Vragen aangaande het karakter der prediking, methode van zielszorg, de beginselen van den eeredienst, de betekenis van den doop voor het geestelijke leven, kerkbeschouwing en kerkregering, en verscheidene andere behoorden dan aan de orde te komen. Maar hiermede zouden tegelijk onderwerpen aangeraakt worden, die met een paar woorden niet zijn af te maken. Om deze reden moeten al deze kwesties thans blijven rusten, en kan niet meer dan een enkele opmerking over de waarde en de praktische toepassing der verbondleer worden gemaakt.

Allereerst zij er dan op gewezen, hoe in het verbond de religie, die God ons gaf, het zuiverst wordt bewaard en beleefd. Wanneer wij van religie spreken, moet op verschillende zaken worden geteld.

Het komt er in de religie vooreerst op aan, dat daarin zulk een gemeenschap tusschen God en mensch tot stand komt, dat bij de grootst mogelijke innigheid toch het onderscheid tusschen beiden niet wordt uitgewischt. God mag niet aan den mensch en de mensch mag niet aan God worden opgeofferd. Er mag evenmin vermensche-lijking van God als vergoddelijking van den mensch plaats vinden. Zoowel het gevaar van pantheïsme als van creatuurvergoding moet vermeden.

En aan deze eerste voorwaarde voor alle religie beantwoordt al aanstonds het verbond. Dit brengt een gemeenschap tusschen God en mensch, die aan den genoemden eisch voldoet. Het wezen Gods vloeit hier niet in het schepsel over, evenmin als er met den mensch een soort apotheose plaats heeft. Hoewel de hoogst denkbare eenheid tot stand komt, blijven zij toch beiden, die zij zijn, omdat de band tusschen hen door een verbond, d.w.z. door een relatie van door-en-door geestelijken en zedelijken aard wordt gevormd.

Bovendien moet nu den val, de religie — zal zij aan het schriftuurlijk ideaal beantwoorden — nog andere gevaren vermijden. Zij moet de harmonie wezen tusschen twee schijnbaar elkander uitsluitende waarheden. Zoowel onze volstrekte afhankelijkheid als onze besliste verantwoordelijkheid en vrijheid; zoowel de soevereiniteit der genade als de redelijke en zedelijke natuur des menschen moet gehandhaafd blijven. God en mensch moeten enerzijds wezenlijk, oneindig

onderscheiden blijven; en toch aan den anderen kant geen tegenstelling vormen, maar verzoend tegenover elkander staan.

En ook dit wordt wederom in het verbond gevonden. Er is in de geschiedenis der theologie geschild geweest, of het verbond duplexisch dan wel monopleurisch was, d.w.z. of in het verbond God en mensch als twee geheel vrije partijen tegenover elkander gestaan en samen onderhandeld hadden en aldus deze verbintenis aangegaan waren; dan wel of God alleen de handelende partij was geweest en Hij Zijn verbond als een beschikking of wet aan den mensch had opgelegd.

Nu is 't merkwaardig, dat het Hebreuwsche woord berith zoowel de een als de andere betekenis toelaat en dat nu eens de idee van verbond, en dan weer die van recht of beschikking overheerscht.

En dit is ook geheel overeenkomstig de werkelijke toedracht van zaken. Het verbond heeft allereerst een overwegend monopleurisch karakter. De mensch heeft, vóór den val niet, maar nog veel minder na den val, in zichzelf eenig recht of iets te eischen en te stipuleren. Wanneer de Heere tot hem afdaalt en zich met hem in verbinding stelt, is dat louter Zijn welbehagen en genade en arbeid alleen. Maar wanneer deze genadige beschikking Gods over den mensch komt, wordt hij niet vernietigd, doch eerst recht in zijn volle mensch-zijn gered. Door de genade Gods krijgt de mensch rechten en kan hij aanspraken laten gelden. Als een bewuste, willende, zichzelf bepalende partij begint hij in het verbond op te treden. 't Verbond, enerzijds monopleurisch zijnde en ook blijvend, wordt aan den anderen kant toch ook duplexisch. God en mensch komen hier beide tot hunne rechten. Zoowel het gevaar van Pelagius als dat van ljdelijkheid is hier gemedend. Passiviteit en activiteit, afhankelijkheid en verantwoordelijkheid, het werk Gods en het werk des menschen zijn hier met elkander verzoend.

Eindelijk moet religie, zal ze dien naam waardig zijn, voor den mensch het leven wezen. Het volle, echte leven met God, met al z'n hoogten en diepten, met eindeloze perspectieven zoowel ruggewaarts als voorwaarts, moet hier voor hem opengaan en hem geschonken worden.

En het is bij dezen derden eisch der religie, dat wederom het verbond ons de vervulling biedt. 't Is mede dit belang, dat de gereformeerden, in onderscheiding van andere belijders, naar de leer van het werkverbond heeft gedrongen. Volgens de lutherschen o.a. had de mensch, zoals hij door God in den staat der rechtheid was gesteld, reeds zijn bestemming bereikt en was in zijn toestand het hoogste ideaal verwezenlijkt. Veel toekomst of perspectief ging er voor Adam niet open. Het leven met God was op z'n hoogst een status quo, waarin de mensch moest zien te bestendigen, wat reeds aanwezig was. En in dit betrekkelijk kleurloze bestaan van den paradijsmensch naar Luther's opvatting bracht de gereformeerde leer van het werkverbond diepte en tint, leven en uitzicht. De mensch was er met de oprichting van het verbond nog lang niet. Hij zou daarin met zijn God nog een heele geschiedenis doorleven. Als arbeider Gods trad hij daarin op, wiens daad en werk voor de toekomst der wereld en het gansche menscheijke geslacht zouden beslissen. Het verbond wierp eerst recht de poorten des levens open

en ontsloot een levensgang van arbeid en strijd en overwinning en allerlei verandering, totdat ten laatste het eeuwige leven werd bereikt.

En dit gaat, in gewijzigden zin, door in het genadeverbond. Men ga ook uit dit oogpunt de historie van Israël en het leven der bijbelheiligen na, en men zal ontdekken welk een rijke, bont-afwisselende levensgeschiedenis zij ieder met hun God doormaken. Men lette b.v. eens op een figuur als Jacob. Wel begint het verbond met de verzekering van de trouw en genade des Heeren (Gen. 28:12-15) en wel ligt achter dit verbond de genadige verkiezing (Gen. 25:23); maar hiermede is allermint het einde bereikt doch niet meer dan het begin gegeven. Want in ditzelfde verbond voert de Heere niet minder zijn gunsteling door allerlei smartelijke levenservaringen heen, om hem aan zijn zonden te ontdekken, tot boetvaardigheid en vergevengedigheid te bewegen, van zijn karaktergebreken te zuiveren en hem eindelijk de genade te geven om in vrede te sterven. De levensgeschiedenis zoowel van de kerk in haar geheel als van den enkelen geloovige is een bondsgeschiedenis; een historie waarin de Heere lange vele wegen aan den arbeid is, om het al verder te realiseren; dat Hij de God Zijns volks is en zij Zijn erfgenamen en kinderen zijn; en waarin Zijn trouw en genade het winnen van al de ongerechtigheden en afvalligheden hunner zijds.

Niet alleen echter de religie, maar ook het zedelijk leven wordt in het verbond gerd.

Kort geleden is hierover een slecht woord gesproken. Er werd beweerd, dat men, uitgaande van het verbond, slechts moraliseeren kan en de kerk van Christus tot een recruteschool maakt, die men aan de hand van de krugsartikelen leert exerceeren voor de militia Christi.

Natuurlijk kan men dergelijke dingen alleen schrijven, als men eerst van de schriftuurlijke bondsleer een spotbeeld gemaakt —, maar hiermede tegelijk ook voor zichzelf den eenigen levensbodem voor alle waarachtige zedelijkheid ondergraven heeft.

Het verbond is toch geen dood ding, doch een levende relatie, waardoor wij in de allerinnigste betrekking met God staan; en waar zal dan heiliger en christelijker geleefd worden dan waar dit verbond wordt gerealiseerd? Juist buiten het verbond wordt gemoraliseerd en is eigenlijk geen echt zedelijk leven mogelijk. Zegt het doopsformulier niet, dat juist doop en verbond vermanen en verplichten tot een nieuwe gehoorzaamheid, tot het verlaten der wereld, het dooden onzer oude natuur en het wandelen in een godzalig leven? En is het niet doorlopende schriftleer, dat alleen in het verbond een nieuw, godvruchtig leven mogelijk en aanvankelijk bereikbaar is? Hoe zou het anders?

In het verbond wordt de eenige bron van het zedelijke leven ontsloten: de genade Gods, die aan alles vooraf gaat, de wedergeboorte en de gemeenschap met God in Christus door den Heiligen Geest. In het verbond wordt voorts het karakter van het zedelijke leven zuiver verstaan en verwezenlijkt. Hier wordt niet gemoraliseerd of gedruild tot uitwendige levensgewoonten. Maar hier wordt van binnen uit tot openbaring en ontplooiing gebracht het beeld van Hem, naar

Wien wij herschapen zijn. En in het verbond wordt ook de omvang of de grens van het zedelijke leven juist getrokken. De godsdienst omvat onze heele existentie. De wet der tien geboden, die in het genadeverbond wordt gegeven, zondert niets uit en omspannt alle verhoudingen en gevallen van het menselijk bestaan.

Mijn laatste opmerking is van nog practischer aard en spreekt in verband met het verbond over het geloof.

Men hoort soms het bezwaar, dat de verbondsleer en een verbondmatige prediking valsche gerustheid kweeken, onbezorgd maken voor de eeuwigheid en de zielen met een ingebeelden hemel ter helle doen gaan. Zelfs werd de voorstelling gegeven, dat de gereformeerde verbondsbewoording insluit, dat de gedoopte kinderen door een logische conclusie uit het verbond en den doop tot hunne zaligheid besluiten; en hier tegenover werd dan het voorbeeld van David gesteld, die niet bij conclusie, getrokken uit het in-het-verbond-gekozen zijn, maar door persoonlijke beleving en onderwerpelijk bevinding het verbond leerde verstaan¹⁾.

Onschriftuurlijker en tegelijk ongeestelijker voorstelling is haast niet denkbaar. Het verbond is juist niet een beschikking Gods, die den mensch onwetend en onwillens blijft meeslepen, doch in den vollen zin een verbond, waarin de mensch weer tot een vrije en zelfstandige partij gemaakt wordt en aldus ook optreden gaat. Het verbond spreekt uit, dat er twee zijn; en dat, wanneer deze twee, God en mensch, niet op eenige wijze saamgebracht zijn, er ook geen verbond bestaat. En voorts weet ieder die enigszins met de Schrift op de hoogte is, dat het verbond subjectief gerealiseerd wordt, niet door een logische conclusie; strikt genomen ook niet door de bevinding of ervaring, maar alleen in den weg des geloofs. De Schrift bindt de zaligheid nergens aan een verstandelijke gevolgtrekking, doch overal aan het geloof. Er is voor ons geen kennis van — en geen toegang tot de geestelijke wereld of eenig onderdeel daarvan, en dus ook niet tot het verbond, dan wederom door hetzelfde geloof.

Uit deze bekende waarheid vloeit voor de verbondspraktijk o.a. het volgende voort.

Allereerst blijkt hieruit, dat er nergens minder gevaar voor valsche gerustheid bestaat dan in het verbond en bij een verbondmatige prediking. Geestelijke zorgeloosheid is eerder te verwachten, waar het verbond weinig of niet — dan waar het wel gepredikt wordt. Zolang de mensch met zichzelf wordt bezig gehouden, is alles nog mogelijk. Maar waar de band tusschen God en ons door het geloof op het allerinnigst wordt aangelegd — en dit is toch het verbond pas! — moet de mensch al zijn bedriegelijke steunsels en de drogredenen van zijn hart varen laten en zich onvoorwaardelijk overgeven aan de genade Gods in Christus alleen.

Voorts wordt hiermee een uitweg gewezen voor een innerlijke moeilijkheid, die zich telkens voordoeft. Het kan een oogenblik den schijn hebben, alsof na het vraagstuk, dat in het vorige artikel besproken werd, het verbond zijn zekerheid en zijn troost voor ons verliezen moet. Indien zij toch niet allen Israël zijn, die uit Israël zijn; indien verkiezing en doop elkander niet geheel dekken... komt dan ten laatste toch weer alles niet onzeker te staan; en wat waarborg is er dan, dat voor ons persoonlijk de doop en het verbond inderdaad beduiden, wat er in 't algemeen van beleden wordt?

En in dit zielconflict helpt wederom het geloof alleen. Wie geloovig op zijn doop ingaat, ziet deze moeilijkheid verdwijnen en heeft er voor zich zelf geen hinder meer van, dat doop en verkiezing niet samenvallen. Dit ondergraaft zijn zekerheid, die juist van het verbond uitgaat, op 't minste niet. Het is zeer ongeestelijk te meenen, dat de vastheid en de troost van het verbond te bewijzen of te genieten zouden zijn voor het ongeloof van ons hart. De zekerheid van het verbond kan alleen door het geloof worden verstaan.

En hiermede is eindelijk ook een zeer belangrijk beginsel gegeven voor de beschouwing onzer kinderen en voor de behandeling van allerlei doopskwesties. Zonder geloof komen wij ook bij hen niet klaar. Men versta dit echter goed. Niet alsof het lot der kinderen van het geloof hunner vaders afhankelijk is en alsof dit laatste over hunne zalig-

heid beslissen zou. Maar wel in dezen zin, dat wij de realiteit van het verbond en de betekenis van den doop ook voor onze kinderen niet anders dan door het geloof zien en genieten kunnen.

Dr G. Vos heeft er op gewezen, dat na de reformatie de oudere theologen onbeschroomd te werk gingen in de individualiseering en algemeene toepassing van de bondsbelofte, wat betreft het zaad der geloovigen, dan de latere²⁾. En dit hing ongetwijfeld met het geestelijke levensniveau in dien tijd samen. Toen de kerk uit de volheid des geloofs leefde, had ze ook geen doopskwesties en durfde zij van de kinderen der geloovigen groote dingen te belijden. Het ging haast van nature. De aard van het geloof bracht dit vanzelf mee.

Wanneer wij echter tegenwoordig zooveel doopskwesties rijk zijn; wanneer wij niet meer vol en vrijmoedig durven te aanvaarden wat het Woord Gods leert over de kinderen der geloovigen; wanneer men zelfs in christelijke kringen er toe over gaat om hen feitelijk buiten het verbond te plaatsen, door voor hen niet meer dan een algemeene aanbieding des evangelies te hebben — dan is dit als een ontzaglijk geestelijk decadentie-verschijnsel aan te merken. Dan is dit ontroerend bewijs, dat zelfs binnen de christelijke kerk het ongeloof sterker is dan het geloof en de dood het wint van het leven.

Het is een tegenwoordig te veel voorkomende fout, dat wij bij kwesties over den kinderdoop of bij de beschouwing van onze eigen kinderen ons standpunt nemen buiten of naast het verbond; dat wij a.h.w. van buitenaf tegen het verbond aankijken en dan beginnen te vragen, hoe dit is en dat mogelijk kan zijn.

Maar aldus is de weg Gods en aldus is ook het verbond niet. Het verbond — zal 't recht verbond zijn — vraagt, dat wij zelf geloovig er midden in staan en leven; en wie daar staat, verleeft al zijn ongeloovigheden en geloof ook en moet zelfs gelooven, alles wat het Woord en het verbond hem ook aangaande de kinderen, te gelooven beveelt.

E. D. KRAAN.

¹⁾ A. B. Davidson, art. 'Covenant in Hastings' Enyclop. of the Bible I, 509—510.

²⁾ Bavinck, Dogmatiek 611—614, IIIe 208—213.

³⁾ A. M. Berkhoff, t.a.p. blz. 27—28.

⁴⁾ A. M. Berkhoff, t.a.p. blz. 27—28 en 13.

⁵⁾ T.a.p. blz. 63.

UIT DE SCHRIFT.

Opstanding en volharding der heiligen.

En Ik geef hun het eeuwige leven; en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid en niemand zal ze uit Mijn hand rukken. Johannes 10:28.

De volharding der heiligen — alleen dogma? Zoo stellen velen van uw medechristenen het voor, o mijn ziel.

Zij geven het uit voor een stuk Gereformeerd intellektualisme.

Zij meenen, dat het de zenuw voor uw heiligmaking verrukt, zoodat zij naar één zijde overbelt en kreupel door het leven gaat.

De volharding der heiligen — het is een van die stukken van uw allerheiligst geloof, die gij alleen, in isolement, moet belijden.

Daarom kan juist op dit punt zoo gemakkelijk twijfel u bespringen of gij wel achter de waarheid zijt.

En toch, Gods Woord leert het u.

Dat alleen ware genoeg.

Maar daarbij blijft het niet. Het Woord doet u ook zien, waarom het zoo moet. En de Heilige Geest schenkt u zulk een beleving, dat gij uitroept in oogenblikken van geestelijke verheffing: het kan niet anders.

Indien er geen volharding der heiligen ware... dan zou Christus niet opgewekt zijn.

Dan waart gij nog midden in uw zonden.

Wanneer gij ook maar een weinig leeft uit het geloof, dat gij medelevend gemaakt zijt met Christus, dan moet gij wel volharden in de leer der volharding.

Want wat zou dat voor een opstandingsleven zijn, dat uit de opwekking van Christus u toevloeit en dat weer tegen den dood kon worden ingruild?

Dan zou Christus niet waarlijk den dood hebben verslonden tot overwinning.

Dan zou Hij voor u slechts verworven hebben een tijdelijk leven met sterfemogelijkheden.

Dan zou het een leugen in Zijn mond zijn geweest. Ik geef hun het eeuwige leven.

Want aan die Koninklijke gift is niet als toegift verbonden de belofte, dat gij niet verloren zult gaan in der eeuwigheid.

Die belofte is noodzakelijk in die gift begrepen.

De eerste is een onafscheidelijk gevolg van de laatste.

Het eeuwige leven kan niet verloren worden. Daar is het het eeuwige leven voor.

Zoo gij dan aan de opstanding uw Heeren het eeuwige leven dankt, dankt gij daaraan ook uw volharding.

Hebt gij, mijn ziel, op het voorbij Paaschfeest de opstanding van Christus met uw volharding in verband gebracht?

Of hebt gij misschien aan die groote verborgenheid van de volharding der heiligen niet eens gedacht?

Dan bruiste het opstandingsleven in u niet sterk!

Dan was uw Paaschvreugde slechts matig!

Tracht dan door geloofsoefening en gebedswersteling die geestelijke schade in te halen.

Dat niet bij u gelijk bij zoovelen de leer van de volharding der heiligen zich afzondere van het leven!

HEPP.

KERKELIJK LEVEN.

— Een pleidooi voor de onverdraagzaamheid.

Ook dit jaar hebben in de Paaschweek de predikanten van allerlei richting hun opfrisschende excursie gemaakt; hetzij naar Utrecht, hetzij naar Amsterdam.

Deze theologendagen worden hoe langer hoe drukker bezocht.

Wie in de bladen de verslagen van de gehouden referaten leest, zal toestemmen, dat de referenten zich hooge eischen stellen.

Ook de debatten, voorzover die door de reporters juist worden weergegeven, staan op hoog plan.

De materiële verbetering, welke gedurende de laatste tien à vijftien jaar de positie van de predikanten heeft ondergaan, is voor de ideële opvatting van hun taak allerm minst flinkend geweest. Veeleer heeft zij die bevorderd.

Op het ongewone van dit verschijnsel mag wel eens gewezen.

Erga overal toch ziet men het tegenovergestelde.

Wij schrijven dit natuurlijk niet om het streven naar noodzakelijke lofsverbetering ook maar ergens tegen te werken.

Maar voor het genoemde feit mag zeker wel de aandacht opgeëischt.

De kerken hebben het in hun predikanten te waardeeren, dat zij niets van hun idealisme hebben verloren.

Zou — wij vragen slechts — dit resultaat ook hiernee verband houden, dat over het algemeen onze predikanten zich van al wat naar loon-actie zweemt, angstvallig hebben onthouden?

Dan, wij keeren tot de Paaschconferenties terug.

De vergadering van onze Gereformeerde Predikantenvereeniging stelde belangrijke onderwerpen aan de orde en mocht zich, niettegenstaande zij de concurrentie had te doorstaan van een politieke vergadering, waarvoor onze predikanten zich stellig niet minder interesseeren, zich in een aanzienlijke belangstelling verheugen.

Toch willen wij niet over deze vergadering schrijven.

Als de referaten in druk zijn verschenen, bieden zij mogelijk wel aanleiding tot nadere bespreking.

Wij vragen even de attentie voor wat op de vergadering van „Moderne Theologen“ te Amsterdam gebeurde.

Daar schrok men op door een ongewoon geluid.

Het referaat, dat Dr J. L. Snethlage daar hield, had wel iets weg van een knuppel, geworpen in het hoenderhok.

Men tjoktjokt in de modernistische ren en elken lieven dag opnieuw zoo vreedzaam van verdraagzaamheid.

Men klaagt er zoo gezellig over de onverdraagzaamheid van anderen.

Men stoft er zoo gaarne op, dat alleen het modernistisch beginsel verdraagzaamheid waarborgt.

En nu komt er zoo waar een van de eigen familie de rust verstoren.

Dr Snethlage toch hield een pleidooi voor de onverdraagzaamheid.

Hij gispde de verdraagzaamheid van zijn geest verwanten als een gevolg van laksheid, beginselloosheid, scepticisme.

En hij deed dat in zulke krasse bewoordingen, dat men hem bijna den bijnaam van apostel der onverdraagzaamheid zou geven.

Hier volgt het verslag van zijn referaat, dat blijkbaar door hemzelf is opgesteld en aan de bladen is afgestaan:

Het waarheidsbeginsel is in ons hedendaagsch modernisme sterk op den achtergrond gedrongen, aldus spr., en het streven naar verdraagzaamheid in gelijke verhouding op den voorgrond getreden. Zowel in rechtische als in linksche kringen heeft de overtuiging postgevat, dat vrije godsdienstige heden ten dage be- teekent; een ieder in zijn godsdienstige overtuiging on- aangeast willen laten. Leven en laten leven is de leze, die thans ook op godsdienstig terrein opgeld doet. Het is een soort religieuze Monroeleer geworden: de ortho- doxie voor de orthodoxen en de vrijzinnige religie voor de vrijzinnigen en verder van woerskanten de hande- thuis.

Matheid... heidsbeginsel... godsdienstig... kerkerheid... moediger... anders na... beelden... Laten wij... eigendoms... is de tijdge... spreek. He... onderwijs... het goed re... den in de g... gewenscht... zich niet la... voorkur n... beschouw... liken wi... dienstbaar... wereldlijke... het kinderg... wij zijn ruit... geest erdoo... wordt uitge... geloof er he... lang wij nie... kwelt hebb... heid. Wij zi... systematisch... zaamheid z... Ook de o... de wijd ver... naar Christ... kanseloespr... de keerzijde... lozen zich b... te zijn van... leest Schw... maar niet z... sterfeling m... dan wel ge... weet lemane... ratie van de... man is gaar... die er zich... denten van... Verdraag... beginsel... ligie hand... heid met ec... gewetenstri... wetensvrijh... gen moeten... mellen? Be... gewetens v... heilgdomm... meer inzien... er zich over... den moed... onderoffic... zijn kinder... enige leere... Het heroe... zin in zoove... blijven eerb... gen niet du... de methode... milde, waar... Geen onvere... teederling d... vollen e.d... den toets d... kunnen doe... Onze taak... roeping v... mythische... den Spr. w... ons, zoo ein... gang der... Christen-a... Aan ons de... Natuurlijk... tegen niet u... Een der... neutraliseere... een referaat... Een ander... en deed ee... hooren... Aan zoo i... Wij zoude... hebben gezi... Toch laat... lage in deze... Zou hij n... geestverwant... Want men... bedendanger... rentie voor... ontkennen... Diepere ge... vrede hebbe... De telkens... soort van ge... niting darva... Maar kars... den impulsie... Dit zijn... het modernis... In elk gev... niet ontsnap... Het zou v... geestelijke... worden ges... Men heeft... zijde euvel g...